Silvo Torkar

ZRC SAZU, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana

Z problematyki słoweńskich nazw mieszkańców i przymiotników pochodnych od nazw miejscowych

Nazwy mieszkańców i przymiotniki derywowane od słoweńskich nazw miejscowych podlegały poważnym niekiedy zmianom w procesie standaryzacji w dwu miejscowych podręcznikach ortograficznych [*Nazwy miejscowe Słowenii* 1985; *Słownik ortograficzny języka słoweńskiego* 2001]. Zasada wprowadzona w tych podręcznikach, według której wszystkie nazwy mieszkańców i przymiotniki muszą być derywowane od nazw miejscowych w sposób przewidywalny, zbyt często prowadzi do konfliktu z realnym uzusem w terenie i – przede wszystkim – nie uwzględnia specyfiki słoweńskiego procesu nazwotwórczego. Przyrostki występujące w nazwach miejscowych (*-iče*, *-ica*, *-jane*, *-ina*, *-ek* / *-ik*, *-sk*, *-n*) nie zawsze bowiem wykorzystywane były w procesie derywacji nazw mieszkańców i form przymiotnikowych.

Język słoweński w swoich dialektach rozwinął relatywnie bogatą gamę derywatów przymiotnikowych i nazw mieszkańców tworzonych od nazw miejscowych. Szczegółowy opis słowotwórstwa tych derywatów przedstawił swego czasu V. Majdič [1996: 203], który zestawiał przeszło siedemdziesiąt formantów sufiksalnych, głównie ich wariantów i kombinacji, zaś S. Babič [1976: 147] w chorwackich nazwach mieszkańców wyodrębnił 86 formantów.

1. Podręczniki normatywne i nazwy mieszkańców

Dawniej słoweńskie prace leksykograficzne (np. *Słownik ortograficzny* 1962) nazw mieszkańców i odmiejscowych przymiotników nie transponowały radykalnie na literackie i przeważnie dopuszczały formy ludowe. Normalizowały je tylko na poziomie fonetycznym (np. *Bóčna*, przym. *bóški*, n. mieszk. *Bočáni*; *Kôtlje*, przym. *hotúljski*, n. mieszk. *Hotúljci*).

Znaczące zmiany w korpusie tych form zauważamy dopiero w słowniku informacyjno-normatywnym *Słoweńskie nazwy miejscowe* [SKI 1985] sześciu

autorów i w aktualnym słoweńskim słowniku ortograficznym [*Slovenski pravopis* 2001, dalej SP 2001]. SKI wprowadził mnóstwo sztucznie utworzonych przymiotników i nazw mieszkańców, które albo oznaczane są gwiazdką (*Bóčna*, **bóčenski*/**bóški*/*bóčki*, **Bóčenčan*/*Bočàn*) albo po prostu proponowane są jako formy neutralne, podczas gdy żywe formy ludowe dopuszczane są tylko dla uzusu lokalnego (*Kòtlje*, *kotúljski*, *Kotúljec*, lokalnie także *hotúljski*, *Hotúljec*).

SP 2001 poszedł jeszcze o krok dalej: formy sztuczne przytaczane są bez gwiazdki i literami wytluszczonymi, natomiast »żywe« formy literami zwykłymi albo z uwagami *także* lub *i*. Stworzono jeszcze bardziej »przewidywalne« struktury: *Kòtlje*, *kòteljski*, *Kòteljčan*, natomiast połowicznie literaryzowane konstrukty *kotúljski* i *Kotúljec* oznaczone są kwalifikatorem nieof. (= nieoficjalnie). Z autentycznych form, które są ugruntowane etymologicznie, jak *hotuljski*, *Hotuljec*, nie pozostało ani śladu¹. To synchroniczne podejście ułatwiło przeniesienie zniemczonego nagłosu w nazwie *Kotlje* (zamiast starszej, poświadczonej jeszcze w okresie powojennym ludowej formy *Hotlje*) także do derywatu przymiotnikowego i do nazwy mieszkańców.

2. O zasadach tworzenia nazw mieszkańców

Obecnie jasne jest już, że zasada, według której nazwy mieszkańców muszą być derywowane od nazw miejscowych w sposób przewidywalny, aby mógł je tworzyć każdy Słoweńiec posługujący się językiem literackim, zbyt często prowadzi do konfliktu z realnym uzusem w terenie, nie uwzględniając specyfiki słoweńskiego procesu nazwotwórczego [Torkar 2004: 91].

Najbardziej „niezgrabne” formy zwolennicy „przewidywalności” proponowali dla nazw mieszkańców pochodnych od nazw zestawionych, np. *Velikoračenčan* zamiast starszej lokalnej formy *Radenc* (< Velika Račna), *Račjeselčan* zamiast *Radovčan* (< Račje selo), *Stojanskovrščan* zamiast *Stojanec* (< Stojanski Vrh), *Radanjevaščan* zamiast *Radovanec* (< Radanja vas), *Žiganjevaščan* zamiast *Žigovec* (< Žiganja vas) itp. Przykłady te pokazują, że w procesie standaryzacji derywatów odmiejscowych bez dostatecznego namysłu powstały liczne zbędne formacje, nawet jeśli formy istniejące w języku ludowym niczym nie naruszają standardów języka literackiego.

Przytoczone odchylenia w procesie normatywizacji leksyki onimicznej są konsekwencją niezadowalającego stanu badań w tej dziedzinie. Należy zauważyć, że przyrostki *-iče*, *-ica*, *-jane*, *-ina*, *-ek/-ik*, *-sk*, *-n*, *-j*, występujące w nazwach miejscowych, nie zawsze wykorzystywane były w procesie derywacji nazw mieszkańców i form przymiotnikowych:

¹ Toponim *Kotlje* derywowany jest od nazwy hipokor. **Hotělb*, powstałej od antroponimów **Hotěmirь*, **Hotědragь*.

a) *-ič* (< *-itjč*): Lahovče > *Lahovci*, Nasovče > *Nasovci*, Črnotiče > *Črnotci*, przym. *črnotski*, Godešič > *Godešani*, Žabče > *Žabijci*;

b) *-ica*: Cerknica > *Cerkljani*, Koritnica > *Koričani* (< *Korit-jane), przym. *koriški*, Kopačnica > *Kopačani*, Češnjica > *Češnjani*, Sodražica > *Sodražani*, Hruševica > *Hruševljani*, Tehólica > *Tehółani*, Globasnica > *Globašani*, przym. *globaški*;

c) *-ina*: Rakitna (< *Rakitina) > *Rakičani* (< Rakit-jane), Hotična > *Hotičani*, przym. *hotiški*, Bogojina > *Bogojančarji*, przym. *bogojanski*, Stična (< *Žitičina) > *Stičani*, Žalna > *Žalci*;

č) *-jane*: Senožeče (< *Senožet-jane) > *Senožejci*, Jelšane > *Jelševci*, Hrastovlje > *Hrastovci*, Dutovlje > *Dutovci*, Gorjuše > *Gorjušci*, Dolnje Ležeče (Divača) > *Ležejci*, Kozjane (Divača) > *Kozlevci*;

d) *-bšk*: Belsko > *Belci*, Gomilsko > *Gomiljani*, Vogrsko > *Vogrini* albo *Vogrin-ci*, Jezersko > *Jezerjani*, Idrsko > *Idrci*, Ubeljsko > *Ubeljci*;

e) *-ikč-čkb/-jakč*: Češnjevček > *Češnjevci*, Drnovk > *Drnovci*, Viševček > *Viševljani*, Višnjevik > *Višnjevci*, Orehek > *Orehovci*, *Orehovljani*, Rakek > *Rakovci*; Radlek > *Radovci*;

f) *-bn*: Babni Vrt > *Babljani*, Cerkno > *Cerkljani*, Čepno > *Čepljani*, Koritno > *Koričani*, Prapetno Brdo > *Prapetjci*, Praprotno > *Prapročani*. Tego typu derywaty rzadziej spotykamy wśród toponimów z sufiksem *-nikč*: Rakitnik > *Rakičani* (od ap. *rakita* ,wierzba rokita'), Smlednik > *Smlejšani* (od fitonimu *smled* ,gorysz pagórkowy'), Draževnik > *Draženci* (od n. os. *Draž od *Dražigoy);

g) *-išče*: Kozárišče > *Kozársci*, przym. *kozárski* (od ap. *kozár* ,pasterz kóz'), Kregolišče > *Kregúlsci* (od ap. *kragúl* ,jastrząb'), Središče ob Dravi > *Srejšanci* (od ap. *sreda* ,środa');

h) *-jb*: *Dragomelj*, przym. *dragomóvski* (od n. os. **Dragom*).

Bardziej szczegółowo na ten temat pisał ostatnio M. Snoj (2009), jednakże z powodu obszerności problematyki ograniczył się do sufiksu *-ina* (i częściowo też *-ica*). Dla podstawowego onimu i jego derywatów (formy przymiotnikowe i nazwy mieszkańców), które derywowane są z pominięciem formantu nazwotwórczego, proponował termin »gniazdo nazewnicze (słh. *imenska družina*) nieuporządkowane (lub niekonsolidowane)«. Zwrócił także uwagę, że w tego typu gniazdach nazewniczych formanty *-ina* i *-ica* pojawiły się dopiero na poziomie nazwotwórczym, nie zaś na poziomie apelatywnym.

Snoj uważa także [2009: 58], że nazwy z formantami *-ina* i *-ica*, które należą do gniazd nieuporządkowanych, mogą być derywowane tylko: a) od przymiotników dzierżawczych pochodnych od nazw osobowych (**Žitič-ja vas* > **Žitičina* > *Stična*, **Radova vas* > *Radovica*), albo b) od apelatywów oznaczających ludzi (**Ajdovska vas* > *Ajdovščina*; od ap. *ajd* ,poganin').

Tymczasem usuwanie formantu *-ina* stwierdzamy także wówczas, gdy mamy do czynienia z toponimami, derywowanymi od apelatywów, a nie tylko od form przymiotnikowych nazw osobowych albo określeń ludzi. Przykładami są: Rakitna (< **Rakitina*) – *rakiški* – *Rakičani*; Šedina (< **Ščedina*) – *Šedljani*; Novokračine – *novokrajski* – *Novokrajci* (< **Novokračci*).

Istotniejsza wydaje się okoliczność, iż toponim otrzymuje przyrostek *-ina*, *-ica* dopiero na poziomie nazwotwórczym i nie występuje w podstawowych apelatywach. Z dużym stopniem prawdopodobieństwa możemy przypuszczać, że np. toponimy Kozina (*kozinski*, *Kozinci*), Krtina (*krtinski*, *Krtinci*), Polšina (*polšinski*, *Polšinčani*), Vrbina (*vrbinski*, *Vrbínčani*), Žabnica (*žabniški*, *Žabničani*) miały przyrostki *-ina*, *-ica* już na poziomie apelatywnym. Jednak poziom apelatywny przyrostków *-ina* i *-ica* nie zawsze gwarantuje »uporządkowania« gniazda nazewniczego: Jazne (< **Jazbine*) – *jaški* – *Jazci* (< *jazbina* ,nora borsuka‘); Křčevina (Ormož) – *krčevljanski* – *Krčevljani* (< ap. *krčevina* ,karczowisko‘), Odolina – *Odolanci* (ap. *odolina*, stpol. *wądole* ,dolina‘). Istnieją nawet przykłady, gdy nazwy mieszkańców i przymiotniki utworzone są z odrzuceniem końcowej części podstawy motywującej toponim: Ravne (Krško) – *Ravljani*, Ravno (Dobje) – *Ravljani* (< ap. *Ravne* ‘równe’), Britof (część wsi Deskle) – *britenski* – *Britenci* (< ap. *britof* < Friedhof ‘cmentarz’).

Od niektórych nazw miejscowych tworzy się formy przymiotnikowe i nazwy mieszkańców przy pomocy przyrostka przymiotnikowego *-en*: Trebče (< **Trebečane*) w okolicach Triestu, przym. *trébenski*, n. mieszk. *Trébenci*; Stožice (< **Stožiče*), dzielnica Lublany, przym. *stóženski*, n. mieszk. *Stóženci*; Slap (pod Vipavą), n. mieszk. *Slapenci*; Šiška, n. mieszk. *Šišenci*; Lipa (pod Kostanjevicą na Krasie), przym. *lipenski*, n. mieszk. *Lipenci*; Lipica (pod Sežaną), przym. *lipenski*, n. mieszk. *Lipenci*.

Od nazwy miejscowej Lipica (pod Sežaną) utworzona jest także nazwa znanej rasy konia *lipicanec*; jest to jednak tylko kalka niemieckiej nazwy *Lipizaner* (choć powinno być raczej *lipenc*).

Czasami zdarza się, że formy przymiotnikowe i nazwy mieszkańców utworzone są od dawnego wariantu toponimu, powstałego od słowiańskiej n. os. Nazwa miejscowa Hotedršica (< **Hotedrag*) kiedyś widocznie miała wariant **Hotenje* (< **Hoten*, co jest formą hipokor. od **Hotedrag*), ponieważ forma przym. brzmi *hotenjski*, a n. mieszk. *Hotenjci*.

Fakt, że od n. m. *Staro selo* pochodzą n. mieszk. *Stárijci* i przym. *stárijski*, pozwala nam rekonstruować niepoświadczony wariant n. m. **Stariče*, ponieważ derywaty te utworzone są według tego samego modelu co n. m. *Žabče* (*Žabijci*, *žabijski* < **Žabičci*).

Wprowadzaniem tzw. przewidywalnych derywatów licznych n. m. niepożrebnie zubażamy nasze dziedzictwo językowe i kulturowe. W nazwach miejscowych i ich derywatach zakodowany jest istotny fragment słoweńskich dziejów językowych i społecznych. Czy mamy zatem prawo pod pozorem dążenia do uporządkowania czy przewidywalności derywacji skazywać na zapomnienie archaiczne zjawiska słoweńskiego słowotwórstwa onimicznego?

Porównując to zjawisko z praktyką w innych językach słowiańskich, np. w języku rosyjskim, konstatujemy, że kiedy mowa o tworzeniu nazw mieszkańców i derywatów przymiotnikowych od nazw miejscowych, poradniki językowe nie narzucają wyboru konkretnych przyrostków, w najlepszym wypadku stwierdzając produktywność takich czy innych formacji. Tak np. język rosyjski używa przyrostków nazw

mieszkańców *-anin*, *-čanin* (*kalužanin* < Kaluga, *rostovčanin* < Rostov), *-ovčanin* (*orlovčanin* < Orël), *-ec* (*peterburžec* < Peterburg, *brjanec* < Brjansk), *-jak* (*tuljak* < Tula, *permjak* < Perm), *-ič* (*moskvič* < Moskva, *pskovič* < Pskov), *-it* (*odessit* < Odesa). Aczkolwiek dzisiaj ze wspomnianych formantów produktywne są tylko *-anin*, *-čanin* i *-ec*, dla nazw mieszkańców *moskvič*, *tuljak*, *odessit* podręczniki ortograficzne nie proponują alternatywnych wariantów z bardziej typowymi sufiksami. Dla n. m. Smoleńsk w rosyjskim języku literackim używa się aż trzech nazw mieszkańców: *smoljánin*, *smolenec* albo *smoljak*, mieszkańcy Tuli to *tuljaki* albo *tuljane*, Wólogdy zaś *vologžane*, *vologodcy* albo *vologodčane* (*Slovar' nazvanij žitelej* 1975).

Moim zdaniem, przed słowenistyką i onomastyką słoweńską wciąż stoi zadanie gruntowniejszego opracowania kwestii słoweńskich nazw mieszkańców i przymiotników odmiejscowych, znalezienia w tej materii trwalszych rozwiązań.

Wykaz skrótów

SKI 1985 = Franc Jakopin, Tomo Korošec, Tine Logar, Jakob Rigler, Roman Savnik, Stane Suhadolnik, *Slovenska krajevna imena*, Ljubljana
 SP 1962 = *Slovenski pravopis*, Ljubljana
 SP 2001 = *Slovenski pravopis* (Jože Toporišiči dr.), Ljubljana

Bibliografia

- Babić Stjepan, 1976, *Tvorba etnika u dijalektima i u hrvatskom književnom jeziku*, „Onomastica Jugoslavica” 6, 145–185.
 Majdič Viktor, 1996, *Razgledi po krajevnih imenih. Slovenska krajevna imena v luči slovnice obravnave*, Ljubljana.
Slovar' nazvanij žitelej, 1975, *Словарь названий жителей СССР*, ред. М. Бабкин, Е.А. Левашов, Москва.
 Snoj Marko, 2009, *Slovene Place Names with the Suffix -ina: Some Difficult Cases and Implications for South Slavic Onomastics*, „Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies” 7, [45]–59.
 Torkar, Silvo, 2004, *Slovenska stanovniška imena med živo rabo in kabinetnimi tvorbami*, „Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena”, ur. Marko Jesenšek, Maribor, 89–96.

Silvo Torkar

On names for inhabitants and adjectives derived from Slovene place names

(Summary)

In the process of standardization in two language reference works (SKI 1985, SP 2001), names for inhabitants and adjectives derived from Slovene place names underwent radical intervention. All too often, the principle of »predictable« derivation from place names causes names for inhabitants

and adjectives to be in conflict with the actual usage, and, most importantly, to disregard the special features of the Slovene name-formation process. Suffixes in Slovene place names (*-iče*, *-ica*, *-jane*, *-ina*, *-ek/-ik*, *-sk*, *-n*) have not always played a role in the derivation of the inhabitant-naming and adjectival forms. A necessary but insufficient condition for their absence in the process is the fact that a toponym received the suffix only at the level of name-forming rather than when it was still a common name. In the design of normative guides, it is therefore necessary to take into account the fact that much of Slovene linguistic and social history is coded in names for inhabitants and adjectival derivatives from place names, and, consequently, to respect genuine name forms. Introducing so-called »predictable« derivatives in the category of place names would take an unnecessary toll on segments of Slovene linguistic and cultural heritage.

Słowa kluczowe: nazwy miejscowe, nazwy mieszkańców, przymiotniki odmiejskowe.

Keywords: place names, names of inhabitants, adjectival derivatives from place names.